

JOHN R. GILLIS

Alltid lika problematiskt att göra fäder av män

Synen på fadersidentiteten har förändrats under de senaste två hundra åren. På 1700-talet var männen delaktiga i graviditet och barnuppfostran och på 1800-talet blev det allt vanligare att männen satt på sängkanten när barnen föddes. Pappornas närvaro under förlossningen är alltså inte något nytt fenomen. Men det är lika problematiskt som någonsin tidigare att göra fäder av män.

Till helt nyligen har man lämnat fadern utan avseende i familjelagstiftningen, han fanns inte med i ekonomisk teori om konsumtionsbeteende och inte heller fanns han med i ämnesregistren för samhällsvetenskaperna med undantag för psykologin. I film, litteratur och television behandlades fadern som en stereotyp andrarangsfigur, och att föra 'far' på tal utlöste mer skratt än seriös diskussion. Under de senaste två årtiondena har det dock blivit mycket diskussion om faderns rättigheter och skyldigheter. Fadern har flyttat från seriesidan till söndagsbilagans artiklar om vetenskap och modern livsstil; bibliotekens och bokhandelns hyllor bågner av böcker om alla upptänkliga aspekter på faderskap.

Det intresse som forskningen på senare år visat för faderskapet är en biprodukt till den intensiva uppmärksamheten på moderskapet, som tog sin början på 1970-talet. Det var först när moderskapets alla aspekter sattes under lupp, som de medicinska sociologerna började bli medvetna om främlingen i förlossningsrummet.¹ I Storbritannien var t.ex. fadern bara med vid 13 procent av hemförlossningarna 1959. I sjukhusens förlossningsrum fick han inte alls vara med. I slutet av 1970-talet, när praktiskt taget alla förlossningar ägde rum på sjukhus, var mannen med vid mer än varannan förlossning, och 1987 kunde man hävda att det "förmodligen är lika svårt för en man att stanna utanför förlossningsrummet som det för bara

ett årtionde sedan var för honom att komma in dit."²

Först sågs fäderna som ett problem av vårdpersonalen. Den psykologiska litteraturen om män, som huvudsakligen handlat om störda män, hade betonat deras neurotiska beteende.³ Men på 1980-talet hade medicinen bestämt sig för att fäderna skulle kunna vara till hjälp och började uppmuntra dem att vara med vid förlossningen. Fäderna själva var emellertid fortfarande avvaktande och man fick lirka med dem för att få dem att delta. Den underordnade roll de tilldelas i sammanhanget får dem dock fortfarande att känna sig isolerade och hjälplösa – och rätt lättade när pären är över.⁴

Det "nya" faderskapet har snabbt blivit ett etablerat forskningsområde för sociologer och psykologer.⁵ Som historiskt forskningsfält är det dock fortfarande underutvecklat, särskilt i jämförelse med forskningen om moderskapet.⁶ De studier som finns ger stöd åt uppfattningen att föräldraskapet inte bara är ett demografiskt faktum men inte heller en stabil social identitet. Innebörden är varken tydlig eller given på förhand, och den ifrågasätts och förändras ständigt. Vad det än är för koppling mellan befruktning, graviditet och födsel, så finns det inget klart samband mellan virilitet och faderskap, lika lite som mellan fruktsamhet och moderskap. Innebörden i *patrescens* och *matrescens* - termer för att 'bli far' och 'bli mor', bildade i analogi med *adolescens* 'bli vuxen' – skiftar

enormt med tid och rum liksom mellan etniska och sociala grupper.⁷ Den fysiologiska skillnaden gör att kvinnors erfarenhet av att vara förälder alltid kommer att skilja sig från mäns, men innebörden av moder- och faderskap är inte en följd av biologisk könstillhörighet utan av skiftande föreställningar om manlighet och kvinnlighet.⁸

Bland historikerna har demograferna bara ägnat flyktig uppmärksamhet åt genus. De nöjer sig med en abstrakt term 'föräldern' för någon som förutsätts reagera märkligt lika på möjligheterna och svårigheterna med att ha barn.⁹ Och även om socialhistorikerna har börjat se moderskapet som den historiska kategori det förtjänar att vara, så behandlar även de faderskapet som en konstant – en bakgrund till havandeskapets, födselns och barndomens historia.¹⁰ Fadersfiguren tillåts bara träda fram på ett senare stadium, som förklaring till generationskonflikter mellan far och son, vilket är en alltför modern syn på faderskapet, som inte gör tidigare skedens patrescens rättvisa.¹¹

Genom att ta upp frågan om hur mycket faderskapet har förändrats under de senaste tvåhundra åren skall jag försöka ge en motbild till nyare studier av moderskapet och därmed en historisk djupdimension åt förståelsen av hur den moderna fadersidentiteten uppstått. Jag kommer att fokusera på hur faderskapet uppfattats och framställts i ritualer och symboler för fortplantningen. Vi vet mycket mer om själva beteendet att skaffa barn än om det innebär som är knutna till det. Den senaste tjugo åren har äktenskaps- och fruktsamhetstal liksom familjestorlek och -sammansättning blivit utförligt dokumenterade, men den beteendeoriktade historiska demografiska forskningen har inte bidragit mycket till vår förståelse av familjesymbolerna vi lever med – som är något annat än den fysiska familj vi lever i. Den här artikeln, som ingår i en större studie av det moderna familjelivet som kulturellt begrepp i Storbritannien och USA, vill bidra till att återställa balansen på detta område.

I vår tid har moderskapet kommit att få den största betydelsen för hur vi föreställer oss och framställer familjen. Modern utgör symboliskt familjens centrum, representerar dess uppkomst och garanterar dess kontinuitet. När

folk tänker på familjen, så tänker de automatiskt på modern – och ur hennes perspektiv. Om det finns en mor så är det liktydigt med att det finns en familj och ett hus är inget hem om det saknar en mor. Till och med i döden är det minnet av modern som håller samman familjen, och numera är det mer troligt att det är modern än fadern som spökar i de efterlevandes medvetande.¹²

Fadern alltid fysiskt närvarande

På 1700-talet var den folkliga synen på fadern och modern praktiskt taget den omvända. När människor tänkte bakåt i släkten, så tänkte de på fäderna. Barnhemsbarn var definierade just som faderlösa, och gästfriheten var mannens ansvar snarare än kvinnans. Fadern representerade inte bara familjens förflutna utan även dess framtid. Och det var fadern som efter sin död utövade det starkaste inflytandet på de efterlevande.¹³

Fadern hade samlat en enorm makt, både symboliskt och materiellt, när bilden av Josef vid medeltidens slut började konkurrera med Mariabilden. Fadern hade alltid varit fysiskt närvarande i hemmet, i både bondehushållet och i småföretagar- och hantverkarfamiljer, men i och med hemindustrins starka tillväxt under 1600- och 1700-talen stannade barnen längre kvar hemma och fadern kunde utföra sitt arbete där.¹⁴ Parallellt med att unga män och kvinnor under 1700-talet och i början på 1800-talet var mycket flyttningsbenägna, är det möjligt att deras fäder tillbringade mer tid i hemmet än både förr och senare.¹⁵

Närvaron av fadern varierade emellertid med familjens sociala och geografiska bakgrund och var förmodligen minst vanlig vid den sociala skalans båda ytterpoler. Behovet av att försörja sig tvingade de fattiga att arbeta i andras hushåll medan överklassens fäder ofta var borta hemifrån i militär eller civil tjänst.¹⁶ Den familjebaserade ekonomin var mest framträdande i mellangrupperna, där äktenskapet betraktades som en arbetsgemenskap och hemmet fungerade som både bostad och arbetsplats. Som Catherine Hall och Leonore Davidoff tydligt visat, bildade arbete och familjeliv i den engel-

ska medelklassen en oupplöslig enhet så långt fram som i mitten av 1800-talet.¹⁷ Fria yrkesutövare liksom småföretagare och köpmän utförde, med hjälp av hustru och äldre barn, det mesta av sitt arbete i hemmet. Mannens yrkesverksamhet inkräktade vanligen inte på hans fadersansvar, men om så var fallet var det inte ovanligt att man prioriterade familjeförpliktelserna framför fortsatt karriär.¹⁸

Förmodligen tillbringade fadern mer tid med de andra familjemedlemmarna även om det inte betraktades som familjeumgänge i modern bemärkelse. Fritiden och måltiderna delade man med personer som man inte var släkt med, såsom gäster, inneboende och tjänstefolk. Man till och med sov tillsammans. I de gemensamma rutinerna, som exempelvis de två dagliga bönestunderna, deltog alla som var hemma. Dagen, veckan och året var inte organiserade kring några särskilda familjebegivenheter. Umgänget med fadern var en naturlig del av alla sammanhang och det fanns inga skäl till att knyta det till speciella tillfällen. Om han alltid var där i praktiken spelade mindre roll, han kändes ändå alltid närvarande. Senare generationer fick uppfinna särskilda ritualer för att uppmärksamma och bekräfta fadern och faderskapet, men ända fram till mitten av 1800-talet var han helt enkelt där och behövde ingen symbolisk förstärkning av något slag.

Inte heller var faderns fysiska utrymme avskilt från de andras, vare sig inom eller utanför huset. Hela 1700-talet igenom liksom i början av 1800-talet var gränsen mellan privat och offentligt fortfarande flytande. I huset fanns ännu inga ålders-, klass- eller könsåskilda utrymmen. Barnen delade rum (och bädd) med de vuxna; tjänarna åt tillsammans med husbondfolket och mannen kände sig lika hemma i köket som bland böckerna. Det var fadern som hade huvudansvaret för hemmets underhåll, och böcker om matlagning och hemmets skötsel riktades till honom. Han ägnade sig åt heminredning och åt att umgås med besökare.¹⁹

Mannen hade inte heller behov av att ha någonstans att dra sig tillbaka eftersom huset som helhet tolkades som en manlig domän. Så länge som arbete och familj, offentlighet och privatliv, inte var klart avgränsade från varan-

dra utgjorde hemlivet/husligheten inget hot mot maskuliniteten.²⁰ På 1700-talet var det mannen som gjorde huset hemtrevligt och gav dem som bodde där en kollektiv identitet. Familjen definierades som alla hushållets medlemmar, vare sig de var släktingar eller inte och familjeöverhuvudet fick automatiskt en faders rättigheter och skyldigheter. Familjeöverhuvudet blev han normalt i och med giftermålet, men det var alltså inget ovanligt att han utövade fadersauktoritet innan han blev biologisk far. I 1700-talets språkbruk räknade man följaktligen in alla hushållets medlemmar i "hans familj".²¹

Denna icke-biologiska fadersdefinition underlättade också den stora "omsättning" av barn som hörde till hushållsekonomin, och som i sin tur hängde samman med den tidens höga fruktbarhets- och dödstal.²² Många föräldralösa och övergivna barn kunde på detta sätt få ett hem.²³ Man verkar inte att ha gjort någon åtskillnad mellan adopterade och biologiska barn, och då det ofta var släktingar som tog hand om barnen betonade man blodsbanden mindre än i dagens samhälle.²⁴

Fadern hade huvudansvaret också för småbarnsskötseln

Varken mödrarna eller fäderna tycks ha upplevt denna omsättning av barn som något hot mot sin föräldraidentitet. Om man trodde att man ägde barnen var det att jämställa med att man skämde bort dem, och gott föräldraskap var snarare ett extensivt än ett intensivt förhållande till dem. T.o.m. i högre samhällsskikt igenkändes en god mor på sin förmåga att föda barn, inte att ta hand om dem.²⁵ Begrepp som modersinstinkt eller oersättliga band mellan mor och barn fanns inte alls. Det var i stället fadern som fick nyckelrollen i spädbarns- och småbarnsskötseln.

Fadern tog aktiv del i de uppfödning- och uppfostringsfunktioner vi idag förknippar med modern. Han hade uppsikt över amning och matning och förutsattes ha elementära medicinska kunskaper. Omsorgen hade ännu inte feminiserats; det var mannen snarare än kvinnan som skötte familjens korrespondens och det var också han som ledde dop-, bröllops- och

begravningsritualerna. I frågor om liv och död var män obesvärade och naturliga på ett sätt som vi finner närmast ofattbart idag. Mycket tyder på att de påverkades minst lika mycket av sina barns sjukdom och död och sörjde precis lika mycket som mödrarna.²⁶

Idag är män vanligen mer engagerade i sina större barn än i småbarnen. Eftersom spädbarnsvård inte anses ligga så naturligt till för dem måste de läras att sköta sina plikter. Att uppfostra någon till pappa ses som något långdraget och knepigt – med den i hushållet totalt bortkomna Farsan som stående inslag i tecknade serier och situationskomik. Men åt Mor skrattar vi aldrig. Hennes roll ses som naturlig och spontan – någon gång tragisk men aldrig komisk. Moderskapet antas utgöra kvinnlighetens essens – det är inget kvinnor blir utan något de är. På 1700-talet var det emellertid faderskapet som stod för det tidlösa, det som allt liv kretsade kring och som gav familjebanden innebörd. Det var en naturlig del av manligheten – far var något en man var, inte något han blev. Vid en tid då männen var djupt engagerade i barnuppfostran – och före romantikens begrepp om barnet som mannens fader – var idén att uppfostra män till fäder en självmötsägelse.²⁷

Faderskapet en självklar del av identiteten

För att förstå ett *patrescens*-begrepp som så helt skiljer sig från det moderna faderskapsbegreppet måste vi titta närmare på Aristoteles syn på fortplantningen, som varit förhärskande sedan antiken och långt in på 1700-talet. Där antogs mannen vara den aktiva parten, den som gav livet, både förnuftet och anden. Kvinnan sågs som i huvudsak passiv, den som tillhandahöll den materiella miljön – i grunden ett kärll där barnet skulle växa snarare än den som gav det liv. Som Carolyn Merchant har formulerat det förstod samtiden det ungefär som att ”mannen var upphovet till barnet och kvinnan en äggkläckningsmaskin”.²⁸

Mannen sågs som den primära livsalstraren. Han hade den temperatur som krävdes för att värma upp kvinnan så att befruktningen lyckades. Ett bra sexualliv förknippades med hög

fruktsamhet och att vara potent var nödvändigt för att få friska barn²⁹. Vittnesbörd om folkliga fortplantningsvanor antyder att männen var lika aktiva som kvinnorna i både att höja och att dämpa fruktsamheten. Angus McLarens studie av fortplantningsritualer visar att det som senare generationer skulle brännmärka som amsagor eller kärringsnack var något som männen tänkte lika mycket på. Män kände till kärleksdrycker och också metoder att avbryta oönskade havandeskap.³⁰ På 1700-talet skilde man inte språkligt mellan sex och fortplantning, och följaktligen såg sig potenta män naturligtvis som centrala för fortplantningsprocessen.³¹

Från och med samlaget antogs mannen vara den som formade barnet, eftersom han var dess upphov. Som William Harvey formulerade det resulterar fortplantningen i ”att kvinnan producerar en avkomma som liknar fadern”.³² Samlagsställningen antogs bestämma barnets kön och säden hade en andlig kraft som påverkade kvinnan och därmed barnet. Vidare menade man att mannen kunde känna i sin penis när en befruktning ägt rum och likaså känna sig gravid, något som fortfarande fanns kvar bland arbetare fram till början av detta århundrade.³³ På 1890-talet gjorde en läkare narr av en man som påstod att han visste när befruktningen ägt rum, eftersom han känt sig sjuk, men mannen svarade: ”Doktorn får väl skratta, men jag vet alltid när det händer utan att min fru säger något, och varför skulle jag inte det, det är ju jag som är fadern”.³⁴

Förbindelsen mellan far och barn sågs som ytterst fysisk, som om de bokstavligen var av samma kött och blod. Det var vanligt att man trodde att ett faderskap kunde bestämmas av den yttre likheten mellan far och barn, och i lägre sociala klasser fanns det gott om spådomar som bergsäkert kunde avslöja även den mest motsträvige far. I de samhällen med täta relationer där detta praktiserades lär det ha räckt att hota med en sådan spådom för att få till stånd ett underhåll eller ett äktenskap.³⁵ Faderskap var tydligen en så självklar del av manligheten att enda sättet att slippa bli far var att helt lämna samhällsgemenskapen.

Men normalt behövdes varken tvång eller undanflykt. Även om andelen föräktenskapliga graviditeter hos folk i normal giftasålder på

1700-talet var så hög som fyrtio-femtio procent, så gifte man sig normalt strax efter att kvinnan blivit gravid. Att fadern övergav henne och barnet var mycket ovanligare än statistiken över antalet barn födda utom äktenskapet antyder.³⁶ Det finns många förklaringar till det mönstret, men en måste vara faderns identifikation med barnet; den anknytning han kände måste ha en fysisk grund snarare än en psykologisk.

Mannen djupt engagerad i hustruns graviditet

Från dagböcker vet vi att gifta män följde sina hustrurs havandeskap mycket noga.³⁷ Sjukdomar och olycksfall ledde till stor oro och ofta direkta ingripanden från hans sida. Det var klen beställt med "mödravården" på 1700-talet men kvinnor och män hade vissa tabun som satte gränser för den havande kvinnans aktivitet. Hon blev föremål för mannens omsorger, han beskrev henne just som att hon "bar fram" eller var "med barn" och hon fick göra olika saker just för att det hela skulle ge ett bra resultat. Mannen betraktade graviditeten lika mycket som sin egen och trodde – i det som var 1700-talsversionen av "manlig barnsäng" – att han kände havandeskapets och födandets värk och smärtor.³⁸ William Jones skrev ner mycket av de obehag han hade under de sista månaderna av sin frus havandeskap, men det finns inget som tyder på att han visade sina kval öppet.³⁹ Det är ont om vittnesbörd om formaliserad "manlig barnsäng" från den här perioden, men tillräckligt från 1800-talet för att man skall kunna anta att bruket var utbrett. Så sent som på 1950-talet hette det att engelska arbetarklassfäder ofta ansattes av illamående på morgonen eller tandvärk, liksom av födslovärkar.⁴⁰ Om en gift kvinnas älskare blev sjuk ansågs det bevisa att han var far till hennes barn.⁴¹ Från de senaste århundradena finns uppgifter om män i lägre sociala skilt, både i staden och på landet, som levde sig in i graviditeten så att de blev arbetsoförmögna.⁴² Vidare var det inte ovanligt att man trodde att moderns plågor kunde övertas av fadern. På landsbygden i Cheshire berättades det i början av seklet om en kvinna som sade: "Tack, jag mår bra, det är J (hennes man) som bär barnet den här gången och han mår

hemskt dåligt"; en replik som framkallade ett förnöjt skrockande hos byns andra kvinnor.⁴³

1700-talsfäder tycks ha varit mycket beskyddande i sin attityd till det ofödda barnet och gav råd och anvisningar i enlighet med tidens begrepp om "blodfullhet hos modern" (plethora) som var ett tillstånd som hotade barnet och som krävde att kvinnan underkastade sig strängt diet, motion och täta åderlätningar.⁴⁴ Havande kvinnor var farliga även på andra sätt. När läkarna hade börjat avskriva idén om kvinnans orenhet var det svårare att få bukt med uppfattningen att kött blev skämt om en havande kvinna rörde vid det.⁴⁵

Ju längre graviditeten fortskred desto farligare blev den och när nedkomsten började närma sig vidtog man förberedelser för att praktiskt taget isolera den blivande modern från omvärlden. Bland de välsituerade var det vanligt att man "for till stan", ofta till London, där det var lätt att få tag i specialarrangemang.⁴⁶ Bland mindre bemedlade fick förflyttningen äga rum inom hemmets väggar. Det var rätt vanligt att man ordnade en särskild förlossningsplats genom att möblera om. Man kunde göra i ordning en speciell barnsängskammare eller avskärma en del av ett rum. I varje fall skulle förlossningsutrymmet vara avstängt, gardinerna fördragna och dörrarna stängda, så att den blivande modern skärmades av så fullständigt som möjligt från hushållets normala rytmen. Samtidigt som resten av familjen levde helt normalt fick alltså den blivande modern göra en radikal förflyttning i tid och rum i början av det som i folkmun kallades "hennes månad".⁴⁷ Hemmet var nu i ännu högre grad mannens, vilket mer än vanligt underströk den patriarkala ordningen när mannen och kvinnan av praktisk nödvändighet bytte plikter eller roller utan att verka uppfatta det som något hot mot sin manlighet eller kvinnlighet.

Behandlingen av modern som utanför eller annorlunda återspeglade den utbredda rädsla för kvinnlig sexualitet som ökade snarare än minskade när nedkomsten närmade sig. Det var ögonblicket då det svagare könet var som närmast naturen och mest utsatt för de naturliga och onaturliga störningar som ständigt hotade det bräckliga försvaret av människans ande och förnuft.⁴⁸ I dåtidens allmänna språkbruk

befann hon sig i ett djurlikt alstringstillstånd, som innebar största fara för både barnet och omgivningen.⁴⁹

Tvärtemot hur vi idag uppfattar moderskapet såg man då modern som den minst kvinnliga bland kvinnor. Hennes kvinnlighet nådde sin lägsta nivå. Hon var inte bara som minst tilldragande på män, utan också som allra längst ifrån andra kvinnor, för även om den traditionella symboliska konstruktionen av moderskapet utestängde männen från själva nedkomsten, innebar det inte självklart att man tillskrev modern några mänskliga känslor. Ofta har historikerna genom att födelsen var en exklusivt kvinnlig angelägenhet förletts att tro att den också var en hyllning till kvinnligheten och särskilt till den födande kvinnan. Tvärtom hade jordmodern och de andra kvinnorna som hjälpte till en tendens att behandla modern som objekt, ofta totalt okänsliga för vad hon kände fysiskt och psykiskt.⁵⁰

Modern kan mycket väl ha varit bekant med dem som hjälpte till, men de behövde inte vara hennes närmaste släktingar. Ibland var modern engagerad i sin dotters nedkomst men åtminstone i de högre klasserna var det minst lika vanligt att det var svärmodern som var med och därmed bekräftade bandet till fadern snarare än till modern.⁵¹ På det hela taget utgör hela tids- och rumssymboliken en bekräftelse på Arnold van Genneps observation att födelsen som övergångsrit tjänade syftet att "skilja den havande kvinnan från samhället, familjen och ibland till och med från hennes kön".⁵²

Moderskapet en förlust

Moderskapet sågs mera som en förlust än som en vinst för kvinnligheten och det krävde vidare rituella ingrepp för att återföra den förlösta kvinnan till hennes normala roll som produktiv medlem i hushållet och samhällsgemenskapen. Hela första veckan måste hon ligga kvar i sängen och dricka en speciell ölsupa samt hålla sig till olika förhållningsregler vad gällde maten. Sedan fick hon börja ta emot noga utvalda besökare, först kvinnliga släktingar, sedan vänner och äta ölsupa tillsammans med dem. Detta var inte så mycket ett exempel på kvinnors sammanhållning som på ett strängt ritua-

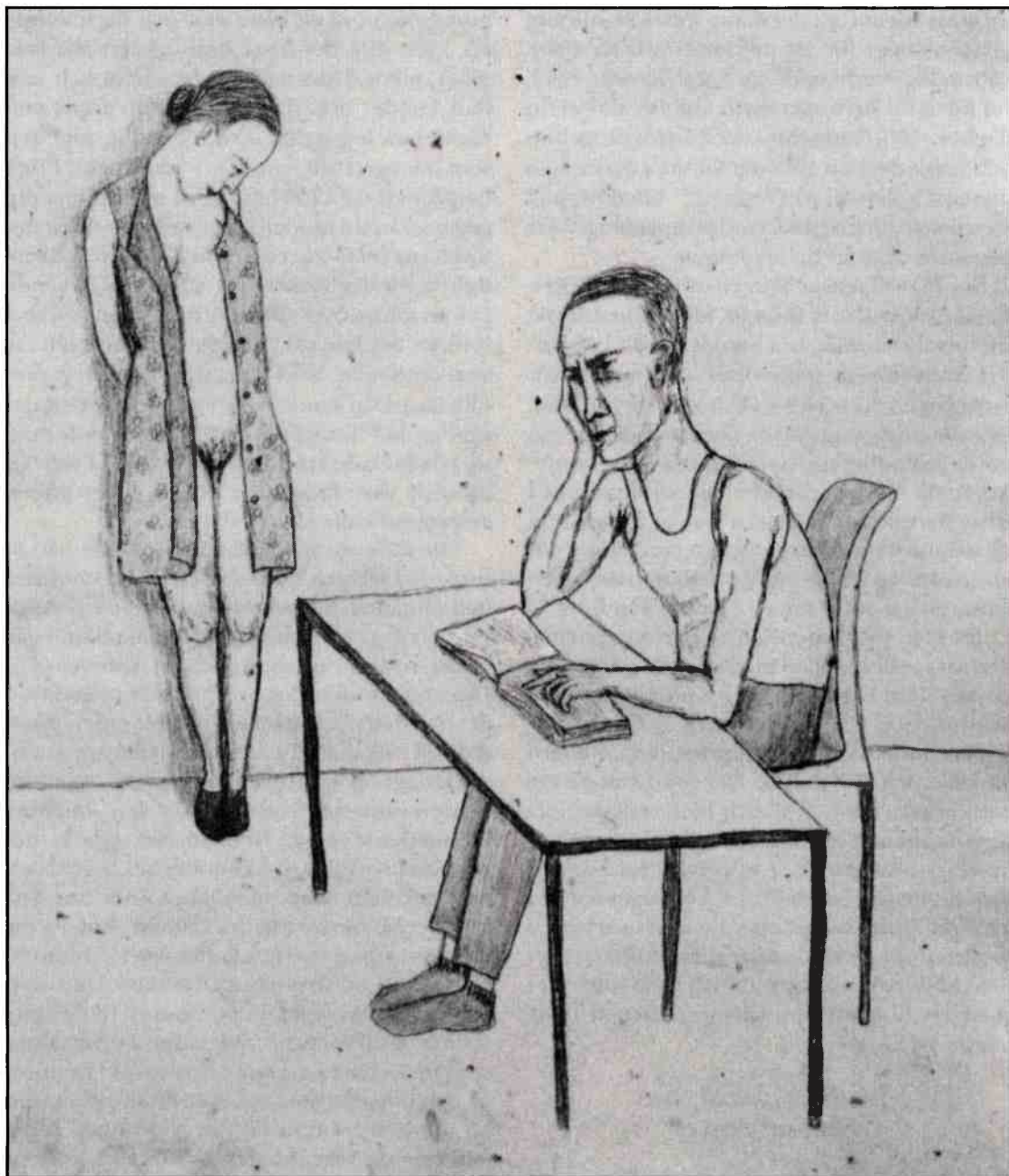
liserat återförande av en oren varelse till ett mänskligt tillstånd.⁵³ Maken var den första man som fick komma in i barnsängsrummet, men det ansågs farligt att ha sexuell umgänge under "hennes månad", ett tabu som kan ha utsträckts till att gälla hela amningsperioden.⁵⁴

Efter en månad öppnades barnsängsrummet igen och möbleringen återställdes, men den nyblivna modern fick inte lämna hemmet förrän vid kyrktagningen, då hon beslöjad och åtföljd av andra kvinnor i allmän procession gick för bli upptagen i kyrkans gemenskap och få tacksägelsen läst över sig.⁵⁵ Innan hon genomgått denna rit ansågs hon så farlig att gräset visnade under hennes fötter, hon kunde orsaka oönskade havandeskap och förhäxa både människor och djur.⁵⁶ Inte förrän efter kyrktagningen kunde hon "ta av sin skylande huvudduk och se sin man och sina grannar i ögonen igen"; något som inte bara syftade på skammen utan också på de oerhörda faror hon utsatte sin omgivning för innan hon kyrktagits.⁵⁷

De bildade klasserna började under 1700-talet visserligen överge de mer offentliga sidorna av kyrktagningen, men de fortsatte att hålla tacksägelsebön i hemmet.⁵⁸ Förändligandet av födelsen vann störst insteg hos de frireligiösa och mot slutet av århundradet försökte anglikanska kyrkan att tona ner kyrktagningens magiska aspekter. Men även när prästerna började ifrågasätta dess renande kraft höll kvinnorna i de breda folklagren fast vid att den hade effekt. I lägre sociala skikt både på landet och i staden sågs kyrktagningen som en nödvändig renings- och återställningsakt långt in på 1900-talet.⁵⁹

Som symbolkonstruktion var moderskapet en förlust, en förflyttning, ett slut snarare än en början. Och visst var lidande och död relativt vanligt hos både mor och barn, men det räcker inte för att förklara de associationer till moderskapet som gjorde det till något som bara hände kvinnan, en episod i grunden skild från resten av hennes liv, något som hon behövde bli befriad från.

När vi idag tänker på moderskapet som en kvinnlighetens fullbordan och en del av hela hennes existens, är det svårt att förstå hur nära födelse var förknippad med död och varför man snarare tänkte på den som slut än som början på något. Men, precis som Judith Schneid

Eva Fornåå: Folkhem

Lewis säger, var moderskapet på den tiden definierat som att föda barn, inte att föra dem till vuxen ålder, med det resultatet att den förlösta kvinnan till skillnad från idag inte kände det som att hon gick in i ett nytt tillstånd utan att hon återvände till sitt vanliga.⁶⁰ Hon upplevde nedkomsten som en befrielse från ett farligt

och onormalt tillstånd.

En viktig konsekvens av detta moderskapsbegrepp var att 1700-talets kvinnor förmådde se sina barn som helt skilda från sig själva och se barnuppfostran som ett alldagligt göromål och inte som ett tillstånd i sig. Den uppfattningen förstärktes av den rituella behandlingen av det

nyfödda barnet, att det måste födas än en gång genom dopet för att tillförsäkras både fysisk och andlig överlevnad. När Ralph Josselin 1642, vid tiden för sitt första barns födelse, skrev i sin dagbok: "Må Gud rentvå det från förgängelsen och helga det och göra det till sitt", tänkte han mera på själen än på kroppen.⁶¹ Likafullt höll sig tron på dopets fysiska egenskaper länge kvar hos stora delar av befolkningen.

Dopet var faktiskt bara en av skyddsritualerna som utfördes vid födseln. Man fäste stor vikt vid hur navelsträngen klipptes av och hur barnet lyftes upp ur moderlivet – en symbol för övergången från lägre till högre livstillstånd. Det var vanligt att forma barnets huvud, som om detta måste göras om till en mänsklig form.⁶² Att linda barnet tjänade samma symboliska syfte, för det var "kläderna som gjorde barnet till människa precis som födelseceremonin där lindandet var en del gjorde nedkomsten till en kulturell och inte bara en naturlig handling".⁶³

Bunden till sängen under barnsängsmånaden var modern sällan med i kyrkan när barnet döptes. Den ritén var snarast en patriarkalisk begivenhet och namngivningen ett fadersprivilegium, faderns tillfälle att presentera sitt barn för släkt och församling. När John Greens tre barn döptes 1644, 1645 och 1648 verkar dopet med åtföljande stor bjudning ha ägt rum utan modern som inte steg upp från barnsängen förrän efter en månad.⁶⁴ På 1700-talet när det blev vanligare med dop i hemmet var också modern oftare med, men den moderna formen av dop när det är mor och barn som står i centrum, dök inte upp förrän i mitten av 1800-talet.

Kvinnans börda blev mannens ansvar

Männen var av tradition utestängda från barnsängskammaren, vilket har gett historikerna den felaktiga uppfattningen att fadern inte var känslomässigt engagerad i barnens födelse.⁶⁵ Men bristen på kulturell uppmärksamhet på fadern bara bekräftar hur starka mannens naturliga anspråk på sitt kött och blod var på den här tiden.⁶⁶ Om modern uppfattade nedkomsten som slutet på något så såg fadern fram mot den på ett annat sätt. Han var visserligen inte

omedveten om att både mor och barn kunde dö, men mot det hade han vidtagit alla religiösa, medicinska och magiska mått och steg han kunde, och därmed såg han fram mot händelsen lugnt och med tillförsikt, som den som har gjort allt som står i hans makt. I den betydelsen var 1700-talsfadern mycket mer engagerad än sin moderna motsvarighet, fast historikerna misstolkat det som distans och likgiltighet. Av dagböcker etc. att döma lämnade fadern gärna över själva förlösningen till specialister när han väl försäkrat sig om att allt var som det skulle. 1683 drog sig Oliver Heywood tillbaka på sin kammare för att be, vilket var det vanliga då.⁶⁷ Ett århundrade senare vände man sig i de bildade klasserna hellre till doktorn än till Gud, men fadern var i bägge fallen ytterst engagerad i alla förberedelser.

Om fadern var i närheten brukade han få veta när värkarna började och då omvandlade han sin väntan till en festlig vaka i goda manliga vänners lag och drack det som i Skottland går under namnet groaning malt ("jämmer-öl"). Om nedkomsten gick bra intensifierades firandet och den nyblivna fadern blev bjuden på en speciell ostkaka.⁶⁸ Det framgår tydligt av samtida redogörelser att det var fadern och inte modern som stod i centrum för den allmänna uppmärksamheten. Nedkomsten gjorde honom mer synlig även på hennes bekostnad och den bekräftar hans manlighet även om den avskiljer henne från andra kvinnor. Fadern var den första man som fick komma in i barnsängskammaren, och när han gick in var det inte som någon nervös outsider utan som en riktig ceremonimästare, som den som behärskade scenen. Och han tog emot barnet från kvinnorna och umgicks med det med en säkerhet som en modern far ofta saknar. Vid dopet skulle han i sin tur visa upp det för världen: "Fadern inbjuder sina vänner och pastorn att dricka barnsängskvinnans skål". Om barnet var den förstfödde i en fin familj "lyste eldar över nejden, oxar stektes hela och de sedvanliga ceremonier varmed de välbeställda uttryckte sin glädje vid sådana tillfällen genomfördes med oerhörd prakt".⁶⁹

I mer anspråklösa kretsar var det inte så utåtriktat och storartat, men överallt var det faderskapet som tog vid där moderskapet läm-

nade över. Kvinnans börda lyftes av henne, mannens ansvar tog sin början. 1700-talsfadern var direkt delaktig i spädbarnsvården. Alltför ofta var det en tragisk nödvändighet, när fadern plötsligt fann sig vara ensam med barnet, men moderns död var inte enda anledningen till att fadern engagerade sig. Om modern överlevde men inte kunde eller ville sköta barnet var det fadern som skulle ordna med en amma förutom de plikter han redan hade under hennes barnsängsmånad.⁷⁰

Ändå var den här sortens engagemang inte bara en följd av nödvändigheten. Som vi sett utvecklade fadern en tillgivenhet för barnet redan innan det kom till världen. Patrescensen började redan före födseln, och därför var faderskapet något så naturligt att det inte krävde några övergångsriter. Naturligtvis hindrade mannens många andra åligganden honom från att ägna hela sin tid åt barnuppfostran men i det avseendet skilde han sig inte från hustrun som också hade en mängd arbetsuppgifter. 1700-talets föräldraskap var mer extensivt än intensivt; i vården av barnen deltog inte bara båda föräldrarna utan också tjänstefolk, släktingar och äldre syskon. I ett läge där vart fjärde barn förlorade åtminstone den ena av sina föräldrar före 16 års ålder, var far eller mor inte oersättlig men det betyder inte att relationerna mellan föräldrar och barn var kyliga eller likgiltiga.⁷¹ Tvärtom tycks förhållandet mellan fadern och småbarnen ha varit nära, innerligt och rentav lekfullt, i hjärt kontrast till den fadersbild som skulle växa fram i de bildade klasserna under 1800-talet.⁷²

Fadern blev bara en försörjare

Detta nya faderskapsbegrepp slog inte igenom plötsligt och inte heller utvecklades det i samma omfattning i alla landsdelar och sociala klasser. Vi finner spår av det gamla i lägre skikt både i staden och på landsbygden långt in i vårt århundrade, men det står klart att man i de högre klasserna började ändra sin syn på faderskapet redan i slutet av 1700-talet, även om de nya beteendemönstren inte var etablerade förrän i mitten av 1800-talet.

Tillbakagången för den gamla synen var del-

vis en följd av den politiska förändringen, som innebar att många av hushållets rättigheter och skyldigheter gick över på staten. I viss mening trängde staten nästan ut fadern men först efter att en del republikanska och radikala fadersexperiment hade misslyckats.⁷³ I Frankrike hade man i revolutionens efterdyning försökt att förena de civila dygder som förväntades av varje manlig medborgare med en känsla även för de husliga plikterna, men det stod bara och stampade i den yttre och inre oro som rådde. Franska revolutionen skapade en klyfta mellan offentligt och privat liv och gav i stället upphov till ett nytt, republikanskt, moderskap som lade över huvudansvaret för barnen på modern.⁷⁴

I England rönte radikala faderskapsidéer samma öde. Cobbetts vision om en ny hushållsekonomi, där fadern övertog den ledande rollen i allt som rörde hemmet, överlevde inte ens 1840-talet. Samma nederlag led en del socialistiska och feministiska experiment med alternativa former för familj och hushåll, idéer som hade utomordentligt brett stöd inte minst från medelklassen. På 1850-talet hade t.o.m. radikalerna svårt att föreställa sig att män och kvinnor delade på arbete och hushållsbestyr. Hädanefter blev synen på skilda sfärer den förhärskande i både medelklassens och arbetarklassens syn på föräldraskap.⁷⁵ Fadersidentiteten kom att byggas kring bilden av den gode försörjaren.

Det är lätt att skriva detta på kontot för omstruktureringen av den kapitalistiska ekonomin, som flyttade ut viktiga produktionselement från hushållet och förvandlade det till en plats för konsumtion. Som Davidoff och Hall har visat gick uppdelningen av hem och arbete särskilt snabbt i städernas medelklass från 1840-talet och framåt, även om det gick betydligt långsammare på landsbygden och i lägre sociala skikt av stadsbefolkningen.⁷⁶ I själva verket fortskred den kulturella förändringen tämligen oberoende av den ekonomiska förvandlingen som såg män som försörjare och kvinnor som försörjda oavsett deras faktiska bidrag till familjeekonomin.⁷⁷

Den nya innebörden i faderskapet förebådades redan i 1700-talets förändringar i förståelsen av fortplantningen, då man lade större vikt vid kvinnans ägg än vid mannens säd.⁷⁸ När man väl såg sexualitet och fortplantning som

olika saker reviderades äldre uppfattningar om livets begynnelse grundligt, särskilt i de bildade klasserna. Det var inte längre möjligt att tänka sig att fostret redan skulle vara format i säden eller att samlagsställningen bestämde barnets kön. Man gjorde sig en föreställning om barnalstring som en naturlig process som ägde rum oberoende av faderns tankar, moderns idéer eller annan yttre påverkan.

Graviditeten förknippad med ett högre tillstånd

Havandeskapet sågs inte längre som ett avbrott i det vanliga livet eller något som krävde avskildhet och alla gamla förhållningsregler, åderlåtningar och tabun gavs på båten. Som P.H. Chavasse hävdade: "Naturen är fullständigt kompetent att sätta barn till världen utan människans hjälp... Att hjälpa naturen... Kan man tänka sig något mer absurt?"⁷⁹

Nu när havandeskapet alldeles uppenbart var kvinnans angelägenhet miste den manliga, ställföreträdande, barnsängen sin uppgift och brännmärktes i de bildade klasserna som rena vidskepelsen. Blotta idén att en man kände sig gravid och avlastade kvinnan hennes plågor verkade absurd. Samtidigt som medelklassmännens dagböcker vittnar om stigande skuld-känslor och ångest inför hustruns lidande upphörde männen att känna det köttsliga sambandet med sitt barn.⁸⁰

I det stora hela tycks medelklassmannen ha tappat en del av sitt engagemang i hustruns havandeskap, blivit mindre benägen att hålla sig underrättad om hennes tillstånd, mycket mindre intresserad av förebyggande mödravård, som nu blev en medicinsk fråga. Fortfarande förväntade han sig att bli rådfrågad om vem som skulle hjälpa till vid förlossningen (på 1840-talet snarare en manlig läkare än en kvinnlig jordemor) men samtidigt kände han sig osäker, ja rentav illa till mods, inför själva förlossningen. Och det var inte för att den havande kvinnan sågs som oren eller farlig. Tvärtom hade hon i de bildade klasserna blivit kvinnligheten personifierad, förförisk snarare än frånstötande, någon som gav styrka mer än som utgjorde en fara. Som Ludmilla Jordanova no-

terade var kvinnan "den som bar och skänkte liv, och som resultat av det blivit både sinnebild av liv och erotiskt objekt".⁸¹

Den här förändringen märktes redan i slutet av 1700-talet tydligt i överklassens språkbruk, där Lady Sarah Napier 1818 skrev: "Ingen kan säga 'bära fram' eller 'med barn' utan att framstå som taktlös...nu säger man att 'hon är i omständigheter' eller 'ska till'".⁸² I de bildade klasserna förbands havandeskap nu med ett högre tillstånd och inte ett lägre, och nedkomsten innebar inte förflyttning eller isolering. Överklasskvinnorna slutade att 'åka till stan' och hemförlossning blev det vanliga. Man övergav barnsängskammaren och kvinnan installerade sig i sin egen säng i en helt välbekant omgivning.⁸³ Francis Place och hans hustru var 1790 fömodligen helt unika bland hantverkarna när de struntade i traditionen och ersatte jordemodern med en manlig läkare, och de hade varken "förhängen för sängen, vaxljus eller värmande och uppiggande dekokter". Och att fru Place var uppe och gick på tredje dagen är ytterligare ett exempel på hur fort traditionerna bröt samman, först i över- och medelklass och gradvis också i folkets breda lager.⁸⁴

Männen närvarande vid förlossningen

Det faktum att den äkta sängen nu sågs som den mest naturliga förlossningsplatsen antyder just hur radikalt kvinnokroppen hade ändrat skepnad från oren till upphöjd. I de bildade klasserna förlorade kyrktagningen sin betydelse och modern kom att inta den centrala rollen vid dopceremonien.⁸⁵ Men kanske var ändå det främsta tecknet på en omvärdering av kvinnokroppen att mannen var närvarande när barnet föddes. Ända tills detta avbröts av att sjukhusförlossningar blev det vanliga verkar faktiskt faderns närvaro att ha varit det normala i medelklassen.⁸⁶

Att maken från 1830-talet och framåt började vara med vid förlossningen var en följd av att manliga läkare blivit allt vanligare under 1700-talet, men det vore fel att tolka det som en mansdominans eftersom hustrurna samtyckte till att han var där. "Maken kan vara med eller inte, det är som hustrun önskar", noterade en

medicinsk auktoritet. Läkarna förefaller att ha uppmuntrat det, men inte för att de såg det som en fadersrättighet att vara med utan mest för att de trodde att maken var "bra på att trösta och uppmuntra och att hålla modet uppe på sin hustru under de värsta födslovåndorna, liksom att lugna henne vid den rörelse eller extas som hon ofta råkar i efter nedkomsten".⁸⁷

Det står helt klart att mannen i första hand vann tillträde till födseln som make, inte som far. Han var där i sin nya försörjarroll, som känslomässigt stöd för modern, inte för att ta emot barnet som sitt eget. Förr hade barnet ceremoniellt skilts från modern och givits till fadern. Nu lade man det omedelbart till hennes bröst - det bröst som trängt undan livmodern som moderskapets främsta symbol. Detta var den sanna kvinnlighetens uppenbarelse, det symboliska ögonblick då, som David Copperfield föreställer sig det, "en nyfödd leende vid hennes bröst kanske skulle kunna göra min flickhustru (Dora) till kvinna".⁸⁸

Bejakandet av bröstet (och amning överhuvudtaget) skedde samtidigt med den epokgörande förändringen i moderskapets innebörd, från att föda till att ta hand om barn. Vid den nya "naturliga" födseln behövdes medicinsk omsorg snarare än kulturell uppmärksamhet. Moderskapet omdefinierades som en ny början och barnomsorg och barnuppfostran fick en helt igenom feminin prägel. Detta hände helt oberoende av demografiska förhållanden som hög fertilitet och höga dödstal för både mor och barn. I det långa loppet var det barnomsorgens mera intensiva form som i praktiken kom att begränsa antalet barn, men åtminstone i början kände kvinnorna det som en tung belastning att förväntas ge total och odelad uppmärksamhet åt varje barn.⁸⁹

Mannen blev marginaliserad

Denna enorma, i sak oersättliga, roll i vården av späda barn som nu tilldelades modern hade ingen motsvarighet i tidigare uppfattningar om föräldraskap.⁹⁰ Att föda barn hade blivit kvinnans maximala självförverkligande och moderskapet hennes livsinnehåll. Allteftersom förlossningen mer och mer sågs som något naturligt (och fick medicinsk prägel) behövde

kvinnan inte längre rituell hjälp att återskapa sin kvinnlighet. För fadern fick de nya föreställningarna om fortplantningsprocessen precis motsatt effekt. Nu var det han som var "annorlunda", marginaliserad och bortmotad från händelsernas centrum och i behov av kulturell uppmärksamhet för att bekräfta att han hörde ihop med modern och barnet. Nedkomsten blev ett skådespel snarare än en fysisk upplevelse för honom, och han drogs till sängkanten som de troende till sakramenten. "Förlossningsarbetet är ett drama, som är plågsamt för individen men också väcker ett smärtsamt intresse hos dem runtomkring henne", skrev W. Tyler Smith 1848.⁹¹ Medan män i arbetarklassen kanske ännu kunde dela hustruns plågor lite på avstånd från själva förlossningen, kände sig medelklassmännen ansvariga för hennes lidande samtidigt som de var oförmögna att lindra dem på traditionellt sätt med hjälpa av riter. William Gladstone kände det så när han antecknade sitt första barns födelse 1840 som "en ny scen och en lektion i livet ... har jag sett henne uthärda idag... sex gånger mer den smärta jag erfarit i hela mitt liv."⁹²

Gladstone identifierar sig i första hand som make och bara i andra hand som far. Hos en medelklassman på den viktorska tiden väckte det en känsla av lättnad att få skåda mor och barn vid god hälsa, närmast jämförbart med religiös omvändelse. Skuldbördan lyftes av och han kunde för första gången känna sig som far. Han reagerade som amerikanen Amos Alcott, som tyckte att han blev som förvandlad av barnets första skrik "som fick det att verka som att jag faktiskt var Far".⁹³

Denaturaliserat faderskap

Barnet var nu verkligen mannens fader, men mannens relation till sina barn var ett resultat av äktenskapet som samhällslig institution. Att fadern inte längre ansågs stå i det direkt aristoteliska förhållandet till sitt barn framkommer i 1834 års lag om oäkta barn, som inordnade fadersbegreppet under äktamakebegreppet. I fortsättningen var en mans anspråk på faderskap helt avhängigt hans juridiska förhållande till modern, vilket ledde till en situation på

1930-talet när fadern sågs mer som hot mot än trygghet för sina egna barn.⁹⁴

Mor-, och farmodern, sköterskan och till och med läkaren om han förrådde sitt kön, kan delta i sammansvärjningen. Allihop tycks finna en grym njutning i att få pappan att känna vilken otäck outsider han är; han får bara kika på sin lilla son eller dotter eller hålla i knytet ett kort ögonblick, medan de förskräckt övervakar att han inte fumlar och tappar barnet. Det känns så mycket lättare för pappan att helt hålla sig i bakgrunden att risken finns att han ganska snart är helt ute ur bilden.

Den åtskillnad som mannen uppfattade att det gjordes mellan sex (något manligt) och fortplantning (något kvinnligt) bara ökade på hans känsla av hjälplöshet. Ju mer kvinnan påminde mannen om att det var hans kön som var orsaken till hennes lidande, desto mer tog han som make på sig rollen av beskyddare, som gjorde allt han kunde för fru och barn. Men i och med det anslöt han sig ju också till uppfattningen att det att vara far inte var något naturligt tillstånd utan något som man alltid måste få kulturellt påpekad.⁹⁵

Från mitten av 1800-talet var faderskapet föremål för radikal omritualisering. De gamla traditionerna med exempelvis "jämmer-öl" (groaning malt) hade helt försvunnit och de nya fäderna hade inte längre något stöd av andra män före och under förlossningen. I stället fick den blivande fadern stå ut med gliringar från sina manliga vänner som såg honom som en morsgris och undvek hans sällskap. Många tyckte att det var ensamt och något man bara blev nervös av, en övergångsrit som krävde att den nyblivne fadern skulle bekräfta sin återkomst till världen genom att (om det var i arbetarklassen) bjuda på ett glas eller (om det var i medelklassen) på cigarrer. I de gamla riterna hade fadern varit den som stod i centrum och blev lyckönskad. Nu var det modern som blev överöst med presenter och var medelpunkten vid dopet. Den nye fadern fick bekräfta bilden av sig som den gode försörjaren genom att traktera sina vänner och därmed återknytta banden med andra män.⁹⁶

Uppkomsten av en ny syn på moder- och faderskap sammanföll för medelklassfädernas del med att de drog sig tillbaka från barnom-

sorg och uppfostran. Böckerna om hushåll och barnavård vände sig från 1840-talet till kvinnor.⁹⁷ Fram på 1900-talet gav domstolen alltid modern vårdsnaden om små barn.⁹⁸ Fadern blev mer engagerad i de större barnen, som nu också bodde kvar hemma längre, men symboliskt sett var det mamma som hade all tid i världen medan pappa var tillfällig gäst, associerad med speciell tid och plats. Förr hade fadern kommit och gått hursomhelst, men från och med 1840 var det förknippat med en utvecklad rituell uppmärksamhet när han gick hemifrån på morgonen och kom hem på kvällen.⁹⁹ Middagen var organiserad kring honom och söndagen blev medelklassfaderns egen dag, vilket förstärker den distanserade något mystiska fadersbild som framträder i så många memoarer och självbiografier från den viktoriaiska eran.¹⁰⁰

Fadern lika frånvarande som jultomten

Faderskapet ändrade på almanackan också. Barns födelsedagar hade man förr inte uppmärksammat men från och med mitten av 1800-talet blev de en institution med fadern som främsta givare av födelsedagspresenter – en förstärkning av den nya bilden av honom som försörjare.¹⁰¹ Den här speciella fadersuppfattningen betonades ytterligare i medelklassens version av julen, där man ersatte gåvorna till de fattiga med gåvor till barnen i den egna familjen och uppfann jultomten som belönade snälla barn och straffade stygga.¹⁰²

Fadern associerades liksom jultomten med någon annanstans och någon annan gång. Han var inte längre en del av vardagen och hemarbetet utan dök upp på något mystiskt sätt i slutet av dagen och vid speciella tillfällen. Att spela upp fadersrollen kunde ibland leda till pinsamma intermezzon, som när kyrkoherden och sextonbarnsfadern Sabine Baring-Gould inte kände igen sin egen dotter på en julfest i församlingen. "Och vems lilla flicka är du, då?" lär han ha frågat det stackars barnet som svarade: "Din, pappa".¹⁰³

Det var dock inte särskilt troligt att detta skulle hända i de allt mindre familjerna i medelklassen, där varje barn nu fick en tidigare

otänkbar uppmärksamhet av en mor som hade all tid i världen för sina barn. Mannen försökte få tid över på helger och semestrar och att då göra om sig till "en farsa att ha kul med" genom att leka med barnen och vara som ett barn själv.¹⁰⁴ I den bemärkelsen var han helt olik barnens mor som ju var till hands för det mesta men såg helgen som en stunds avkoppling och sällan deltog i barnens lekar.¹⁰⁵ För fadern gjorde söndagarna och storhelgerna att tiden stod stilla och att avståndet mellan honom och barnen upphävdes. Att vara med barnen stärkte hans känsla av att vara far, men behovet av sådana ritualer bara understryker hur onaturlig relationen var, liksom hur annorlunda begreppen för moderskap och faderskap, som vi ärvt från den viktorianska erans medelklass.

Undersökningar om sekelskiftets arbetarklassfäder låter förstå att han var mycket mer delaktig i det dagliga hemarbetet och stod mycket närmare sina barn än nedärvda stereotypier av arbetarklasspatriarkat givit intryck av.¹⁰⁶ Det var inte precis någon som lade märke till när han kom och gick, och om han inte kunde eller ville fylla rollen som familjeförsörjare, så blev han själv behandlad som ett barn.¹⁰⁷

Vid tiden för första världskriget var det allt färre män som levde sig in i havandeskap och förlossning på det traditionella sättet, som ställföreträdande barnsäng. I mellankrigstiden hände det att de var med när deras barn föddes, fast de fick tampas med svärmor om en plats vid sängkanten. En arbetare från Lancashire mindes att han varit väldigt ängslig när hans fru väntade barn på trettioalet men att det var hennes mor som "hade värkar" och "kände" för sin dotters räkning. Han blev kallad en stor luns och allting var hans fel. Vid det här laget hade även arbetarklassmödrar börjat föda på sjukhus och då var svärmor ytterst harmsen över att bara äkta makar fick komma på besök. Men till slut triumferade hon genom att förmå dottern att vila upp sig hos henne de två första veckorna efter nedkomsten.¹⁰⁸

Att det framträder en moderlig form av ställföreträdande barnsäng är inte så överraskande som det i förstone kan verka. Från mitten av 1800-talet hade (mor)modern blivit allt mer engagerad i sin dotters havandeskap och nedkomst. Banden mellan mor och dotter i arbe-

tarklassen var som starkast i mellankrigstiden, när ökad förväntad livslängd och tidigare barnafödslar i kombination med matrilokala giftermålsmönster innebar att många kvinnor socialt och emotionellt aldrig lämnade föräldrahemmet.¹⁰⁹

Bandet mellan mor och dotter bara förstärkte männens känsla av att vara långt borta från reproduktionsprocessen, och vid tiden för andra världskriget reagerade de som medelklassmännen och definierade sitt faderskap helt och hållet i termer av försörjarrollen.

Som ett resultat av den stora inflyttningen till storstäderna på 1950- och 60-talen, som försvagade de traditionella formerna av familjesammanhållning i arbetarklassen och gjorde kärnfamiljen mer hänvisad till sig själv, blev synen på faderskapet precis densamma som i medelklassen och med samma ceremonier. Nu var alla pappor helgpappor och jultomtar.¹¹⁰ Medelklassvanan med familjesemester blev allmän när arbetarklassens fäder började känna att även de måste bekräfta och stärka sitt faderskap.

Faderskapet kommersialiserar

När fäderna på nytt blev indragna i födelseprocessen på 1970-talet var det inte så oväntat eller totalt nytt som många då trodde.¹¹¹ I ett historiskt perspektiv antyder faderns deltagande i när barn kommer till världen inte någon ny utan en gammal fadersroll. Trots att många både kvinnor och män vill se 1970-talet som en vändpunkt i föräldraskapets historia, har förändringarna i verkligheten varit små. På senare tid har en liten mansrörelse ivrat för ett gott faderskap och domstolarna har visat vissa tendenser till att tilldöma fadern vårdnaden.¹¹² Å andra sidan har abortdebatten velat ställa modern mot fadern i fråga om rätten till fostret.¹¹³ Även om fadersrättsrörelsen pressar på juridiskt om mannens roll i beslutet, visar studier i mannens engagemang i barnomsorgen att det fortfarande är modern som drar det allra största lasset, vilka goda avsikter hennes partner än har.¹¹⁴ En ensamstående far är inte längre något totalt okänt begrepp och folkbokföringen har upptäckt ett antal hemmamän, men de skilda sfärerna förblir intakta.¹¹⁵ Som Sonia

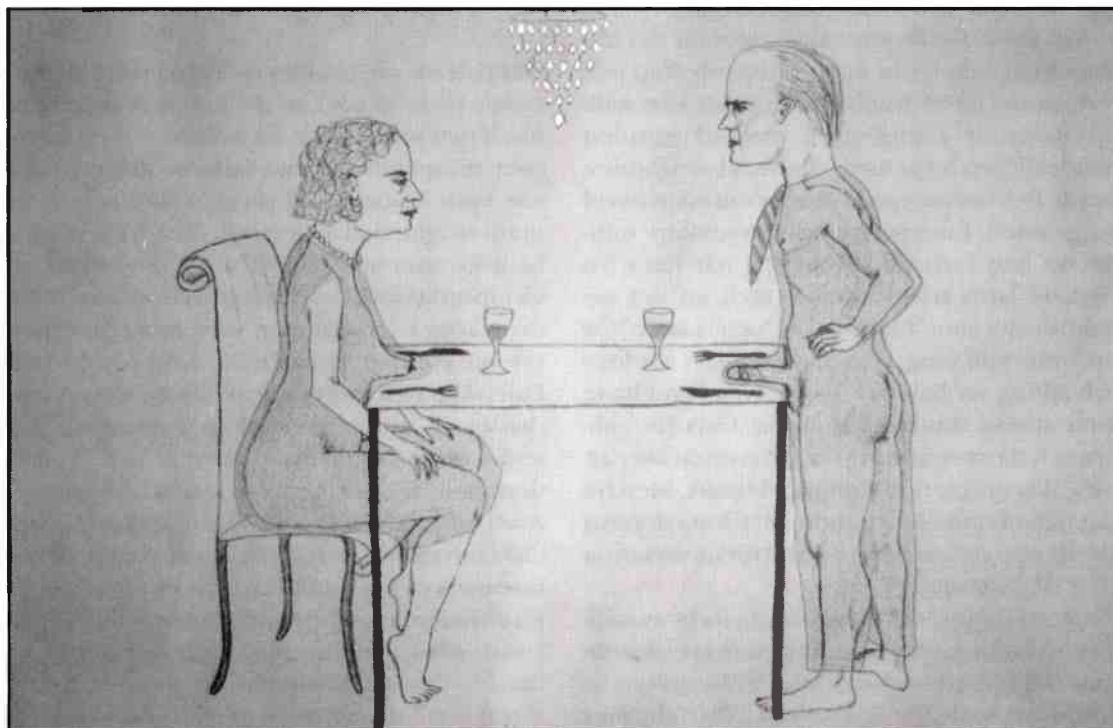
Jackson har formulerat det: ”Förändringsretoriken ligger i luften men verkar inte motsvaras av särskilt många faktiska förändringar i hur folk ordnar sina liv”.¹¹⁶

Vi är mycket mer medvetna om fadern numera, men den nya emfasen på att vara en bra pappa lägger bara mer tyngd på definitionen av fadern som försörjare. Lagstiftningen har ökat faderns skyldigheter efter en skilsmässa men till övervägande del definierat dem i materiella termer och förstärker därmed bara den konventionella fadersbilden. Annonserna visar pappor som klarar att öppna en soppburk och till och med byter blöjor. Den nya bilden av far som konsument har trängt ut den gamla av tönten i hushållet men det ändrar inte i grunden den relation som fadern har till sina barn. När det antyds att ett gott faderskap består av fler presenter och fler semesterdagar återspeglar det bara det marknadstänkande som genomsyrar alla sidor av det moderna livet, inklusive familjerelationerna. Måltider och andra familjeangelägenheter lyfts ut ur sina ursprungliga ramar och säljs sedan tillbaka till

mammor och pappor som gärna vill ha hemlagad mat och familjeunderhållning men inte har tid att skapa dem själva för att arbetsschemat är fulltecknat.

Förknippandet av familjeangelägenheter med marknad och kommers behöver inte vara något nytt. Begravningarna blev föremål för den här sortens förändring i slutet av 1800-talet. Bröllopen följde strax därpå medan julen och sommarlovet har blivit allt mer kommersialiserade under det här århundradet. På 1980-talet har familjerestauranger och familjesemesterparadis vuxit som svampar ur jorden, och nu när barnens födelsedagar firas på MacDonaldis i stället för hemma kretsar familjelivet mer och mer kring att köpa saker och ting.¹¹⁷

Faderskapet har blivit en del av konsumtionsekonomin, men även här segrar traditionen över förändringen. Fars dag är fortfarande inte samma affärsframgång som Mors dag, för folk har något emot att ge presenter till den som ju egentligen skall göra det.¹¹⁸ Visst är män mer hemmastadda i köket numera, men de är mera där för att hjälpa till än för att ta ansvar för att

Eva Fornåå: Folkhem

det kommer mat på bordet. Den huvudsakliga omsorgen om barn och gamla är det fortfarande kvinnorna som står för och männens ökande hemansvar tar sig högst selektiva uttryck.

Bilden av fadern i förlossningsrummet behöver inte vara ett bevis på att faderskapet genomgår en epokgörande förändring, jämförbar med dem i slutet av 1700- och början av 1800-talet. Tvärtom har männen ännu inte funnit ett förhållningssätt till barn som är helt deras eget. De senaste studierna av män i sjukhusmiljöer visar att de fortfarande känner sig väldigt osäkra och ängsliga. En och annan upplever smärtor och t.ex. begär efter stark ost eller sötsaker under sin frus graviditet men det är ett fåtal och det hela har inte samma innebörd som traditionellt.¹¹⁹ Det är nog taget så att ängslan återspeglar samma uppdelning mellan sex och fortplantning och samma skuldkänslor som fick männen till barnsängskanten på drottning Victorias tid.¹²⁰ Än idag är fadern med vid förlossningen mer av plikt än av glädje, och han ser sig själv mer i en understödjande än i en aktiv roll; någon att hålla i hand här åskan går, men som måste lirkas in i att delta i vad som fortfarande känns som *hennes* pärs.¹²¹

Att göra fäder av män är lika problematiskt som någonsin, liksom att alls ta upp fadern till diskussion. Trots alla ansträngningar av sociologer och psykologer att normalisera fadersfiguren, förse honom med nya roller och framtoningar är hans identitet fortfarande synnerligen osäker. Fram till slutet av 1960-talet följde den kulturella konstruktionen av heterosexuell manlighet och kvinnlighet ett välkänt förlopp. Det vita bröllopet var kvinnans övergångsrit och den första amorteringen mannens.¹²² Dessa två sammanföll ofta och gjorde därmed äktenskapets ingående till den stora vändpunkten i både mäns och kvinnors liv. Men idag föregår könsrodnaden (och ofta även graviditeten) äktenskapet och när ekonomin blir sämre ställs köpet av ett eget hem på framtiden. Det är mer troligt att paret är sambo i en hyreslägenhet och gifter sig när de bestämmer sig för att skaffa barn. Det stora bröllopet tjänar fortfarande som övergångsrit för kvinnan, medan det senaste inom förlossningskonsten håller den moderna moderskapsmyten vid liv. Men eftersom första barnet kommer före första egna

hemmet blir beviset för att mannen kan försörja familjen mer beroende än någonsin av när det föds barn.¹²³

Barnets födelse beviset på manlighet

I både Storbritannien och USA är det barn som ger familjen mening och gör ett hus till ett hem. Ett barnlöst par uppfyller inte kriterierna för en riktig familj och räknas som ofullständig. "Jag tror inte det blir något familjeliv utan barn", påpekade en kvinna, och en annan medgav att "Jag gifte mig för att få barn".¹²¹ Även om gifta kvinnor känner barnlöshet som ett stigma i högre grad än deras män gör, finns det starka vittnesbörd om att barn blir ett allt viktigare sätt att bevisa sin manlighet på. Det var varken äktenskapet eller huset utan när barnet föddes som var det avgörande för den här unge mannen: "Det är nog bara början, va, ... innan vi fick Marilyn... jag tycker inte att man är riktigt gift, faktiskt... hemmet är bara en sorts hotell för man är ju inte hemma särskilt mycket."¹²⁵

Det ligger naturligtvis en enorm symbolisk tyngd i att fadern är med och hjälper till i förlossningsrummet. Och den allt större betydelse för den vuxna manliga sexualiteten som ligger i att bli pappa skulle också förklara alla de nya ritualerna – bilder och videor från förlossningen, stora födelseannonser och oerhört påkostad babyutrustning – som översvämmar oss.¹²⁶ Så länge det behövs kulturell bekräftelse för att män ska bli fäder lär den här starkt kommersialiserade trenden hålla i sig. Att förbereda män för fadersuppgiften – liksom att alls föra faderskap på tal – har varit en spännande och utdragen process i mer än tvåhundra år, och slutet på den här fasen i faderskapets historia är ingalunda i sikte.

Oversättning: Eva Aniansson, Göran Fredriksson.

NOTER

1. John Nash, "Historical and Social Changes in the Perception of the Role of the Father" i Michael Lamb (utg.), *The Role of the Father in Child Development*, Wiley, N Y 1976, s 62-88; Sonia Jackson, "Great Britain" i Michael Lamb, (utg.), *The Father's Role: Cross-Cultural Perspectives*, Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale, New Jersey 1987, s 33-34; Lorna McKee & Margaret O'Brien, "The Father Figure: Some current orientations and historical perspectives" i McKee & O'Brien (utg.), *The Father Figure*, Tavistock, London 1982, s 3;

- Charlie Lewis, *Becoming a Father*, Milton Keynes, Open University Press 1986, s 3f.
2. Jackson s 37. Även Charlie Lewis, "A Feeling You Can't Scratch?": The Effect of Pregnancy and Birth in Married Men" i N Beail & J McGuire (utg), *Fathers: Psychological Perspectives*, Tavistock, London 1982, s 60.
  3. Lewis, "A Feeling", s 46; Lewis, *Becoming a Father*, s 57-78.
  4. Lewis, *Becoming a Father*, s 59-64.
  5. Martin P M Richards, "How should we approach the study of fathers?" i McKee & O'Brien (utg), *The Father Figure*, s 57-71.
  6. Det finns ingen allmän historisk framställning av faderskap i Storbritannien. Se Trevor L Lummis, "The historical dimension of fatherhood: a case study" i McKee & O'Brien (utg), *The Father Figure*, s 43-56. Också för USA är litteraturen knapp, se John Demos, "The Changing Faces of Fatherhood" i dennes *Past, Present and Personal*, Oxford Univ Press, N Y 1986, s 41-67; E Anthony Rotundo, "American Fatherhood: A Historical Perspective" i *American Behavioral Scientist*, xxix (1985), s 7-25. För Frankrike, se Yvonne Kniebihler, 1987; Genevieve Parseval & Françoise Hurstel, "Paternity 'A la Française'", i Lamb (utg), *The Father's Role*, s 59-87.
  7. Dana Raphael, "Matrescence, Becoming a Mother, A New/Old Rite of Passage" i D Raphael, *Being Female: Reproduction Power and Change*, Mouton, The Hague 1975, s 65-71; Lorna McKee & Margaret O'Brien, "The Father Figure: Some current orientations and historical perspectives" i *The Father Figure*, s 7-8.
  8. Joan Scott, *Gender and the Politics of History*, Columbia Univ Press, N Y 1988, s 1-11.
  9. Joan Busfield, "Parenting and Parenthood" i Gaynor Cohen (utg), *Social Change and the Life Course*, Tavistock, London 1987, s 67.
  10. Det finns ännu ingen allmän historik över moderskap i Storbritannien; se dock Ann Oakley, *The Captured Womb: A History of the Medical Care of Pregnant Women*, Blackwell, Oxford 1984; samt hennes *Becoming a Mother*, Blackwell, Oxford 1979. För USAs del, se Jan Lewis, "The Construction of the Self" i George Levien (utg), *Construction of the Motherhood in the Nineteenth Century*, Rutgers Univ Press, New Brunswick (kommande); samt Lewis, "The American Doctrine of Motherhood in the Nineteenth and Twentieth Centuries", paper från Eighth Berkshire Conference on the History of Women, New Brunswick, Juni 1990. Vad gäller moderskap i Frankrike se Elisabeth Badinter, *The Myth of Motherhood: A Historical View of the Maternal Instinct*, Souvenir Press, London 1981.
  11. Lewis S Feuer, *The Conflict of Generations: The Character and Significance of Student Movements*, Basic Books, N Y 1969.
  12. Det har Gillian Bennett dokumenterat i sin märkliga bok *The Tradition of Belief: Women, Folklore, and the Supernatural Today*, Penguin, Harmondsworth 1987. Även Jennifer Craik, "The Making of Mother: The Role of the Kitchen in the Home" i Graham Allan & Graham Crow (utg), *Home and Family: Creating the Domestic Sphere*, Macmillan, London 1989, s 48-65.
  13. Natalie Z Davis, "Ghosts, Kin, and Progeny: Some Features of Family Life in Early Modern France" i Alice Rossi, Jerome Kagan & Tamara Hareven (utg), *The Family*, Norton N Y 1978, s 87-114.
  14. Ifråga om den helige Josefs uppkomst på senmedeltiden, se David Herlihy, *Medieval Households*, Harvard Univ Press Cambridge Mass 1985 s 127-130; för en användbar beskrivning av effekterna på familjen av jordbrukets industrialisering, se David Levine, *Family Formation in an Age of Nascent Capitalism*, Academic, N Y 1977; samt Steven Ozment, *When Fathers Ruled: Family Life in Reformation Europe*, Harvard Univ Press Cambridge Mass 1983.
  15. Michael Anderson, "The social implications of demographic change" i *Cambridge Social History of Britain, 1750-1950*, ii, Cambridge Univ Press, Cambridge 1990; även Steven Ruggles, *Prolonged Connections: The Rise of the Extended Family in Nineteenth Century England and America*, University of Wisconsin Press, Madison 1987.
  16. Lawrence Stone, *The Family, Sex and Marriage in England, 1500-1800*, Harper and Row, N Y 1977, s 451-462; John Gillis, *Youth and History: Continuity and Change in European Age Relations*, Academic Press, N Y 1975, s 5-18.
  17. Leonore Davidoff & Catherine Hall, *Family Fortunes: Middle Class Women and Men*, Univ of Chicago Press, Chicago 1987, del II; samt Leonore Davidoff, "The Family in Britain" i *Cambridge Social History of Britain, 1750-1950*, ii, Cambridge Univ Press, Cambridge 1990, s 77-79.
  18. Davidoff & Hall, s 225-227.
  19. Vi har bättre kunskap om USA än om Storbritannien på dessa punkter, även om tendenserna tycks ha varit parallella. Se Mary Ryan, *The Empire of Mother: American Writing about Domesticity, 1830-1860*, Haworth, N Y 1982; samt Nona Glazer-Mulbin, "Houswork" i *Signs*, vol 1, 1/1976, s 910f.
  20. John Gillis, "Ritualization of Middle Class Family Life in Nineteenth Century Britain" i *International Journal of Politics, Culture, and Society*, vol 3, 2/1989, s 213-235.
  21. Beträffande familjeretoriken, se Naomi Tadmore, "'Family' and 'friend' in *Pamela*: a case-study in the history of the family in eighteenth-century England" i *Social History*, vol 9, 3/1989, s 289-306.
  22. Gillis, *Youth and History*, s 10-12.
  23. Anderson, s 48; John Boswell, *The Kindness of Strangers: The Abandonment of Children in Western Europe from Late Antiquity to the Renaissance*, Pantheon, N Y 1988.
  24. Det finns inte mycket skrivet om vare sig formell eller informell adoption. Angående aktuella tendenser i USA, se Barbara Melosh, "The Good Mother: Adoption and the Construction of the Ideal Family", paper presenterat vid Eighth Berkshire Conference on the History of Women, Rutgers, Juni 1990.
  25. Judith Schneid Lewis, *In the Family Way: Childbearing in the British Aristocracy, 1760-1860*, Rutgers Univ Press, New Brunswick 1986, kap 1.
  26. Påståendet om föräldrars likgiltighet har motbevisats av Linda Pollock, *Forgotten Children: Parent-Child relations from 1500-1900*, Cambridge Univ Press, Cambridge 1983. Se även John Demos, "Child Abuse in Context: An Historian's Perspective" i *Past, Present and Personal: The Family and the Life Course in American History*, Oxford, N Y 1986, s 68-91.
  27. 1800-talsidén om barnet som mannens far har spårats historiskt av Peter Coveney, Poor Monkey: *The Child in Literature*, Rockliffe, London 1957.
  28. Carolyn Merchant, *The Death of Nature: Women, Ecology and the Scientific Revolution*, Harper & Row, N Y 1980, s 157.
  29. Thomas Laqueur, "Orgasm, Generation and the Politics of Reproductive Biology" i T Laqueur & Catherine

- Gallagher (utg), *The Making of the Modern Body*, Univ of California Press, Berkeley 1987, s 1-16; samt Roy Porter, "A touch of danger: the man-midwife as sexual predator" i George S Rousseau & Roy Porter (utg), *Sexual underworlds of the Enlightenment*, Univ of North Carolina Press, Chapel Hill 1988, s 206-232.
30. Angus McLaren, *Reproductive Rituals: the perception of fertility in England from the sixteenth century to the nineteenth century*, London & NY: Methuen, 1984, kap 2 och 3.
  31. Raymond Williams, *Keywords*, s 284. Åven Roy Porter, "Sex and Doctors in Eighteenth Century Britain", paper vid International Commission on Historical Demography, Madrid aug 1990.
  32. Merchant, s 161.
  33. Audry Eccles, *Obstetrics and Gynecology in Tudor and Stuart England*, Kent State Press, Kent, Ohio 1982, s 26-42, 60; Angus McLaren, s 44-50; vad gäller mödrafantasier, se Paul-Gabriel Bouce, "Imagination, pregnant women and monsters, in eighteenth century England and France" i Rousseau & Porter, 1988, s 98; samt Lisa Cody, "The Doctor's in Labour; or a New Whim Wham from Guildford", kommande i *Gender and History*.
  34. L. F Newman, "Some References to the Couvade in Literature" i *Folk-Lore*, vol 52, 3/1942, s 156.
  35. John Gillis, "From Ritual to Romance: Toward an Alternative History of Love" i Carol Z Stearns & Peter N Stearns (utg), *Emotion and Social Change: Toward a New Psychohistory*, Holmes & Meier, N Y 1988, s 90-96.
  36. P E H Hair, "Bridal Pregnancy in Britain; the limits of 'establishment' social control?", paper vid International Commission of Historical Demography, Madrid, aug 1990; beträffande gränserna för uppbrott från äktenskapet, se Rodney Phillips, *Putting Asunder: A history of divorce in Western society*, Cambridge Univ Press, Cambridge 1988, kap 7-9.
  37. Utdrag ur Ralph Josselins och John Dees dagböcker i Ralph Houlbroode (utg), *English Family Life, 1576-1716*, Blackwell, Oxford 1988, s 104; Linda Pollock (utg), *A Lasting Relationship: Parents and Children over Three Centuries*, Fourth Estates, London 1987, s 31f.
  38. Pollock, *Lasting Relationship*, s 31f; Houlbrooke, s 102.
  39. Pollock, *Lasting Relationship*, s 35.
  40. A W Smith, "An Introduction to East London Folklore" i *East London Papers*, vol 2, 2/1959, s 64; Norman Dennies, F Henriques & C Slaughter, *Coal is Our Life*, London 1956, s 210.
  41. *Folk-Lore*, 42/1931, s 293.
  42. Fletcher Moss, *Folk-Lore: Old Customs and Talk of my Neighbors*, Manchester 1898, s 7; mer material, till synes om Gloucestershire, finns i ett brev till Gomme från Mary Hickey den 20 maj 1895, som återfunnits i Archives Box 12 i Londons Folklore Society Library.
  43. *Folk-Lore*, 29/1918, s 320.
  44. Eccles, s 45, 60-65; Ann Oakley, *The Captured Womb*, s 22-24; Judith Lewis, s 124-133; Pollock, *Lasting Relationships*, s 204.
  45. *Folk-Lore*, 49/1938; samt *Notes and Queries for Somerset and Dorset*, 24/1943-46, s 277. För ytterligare hänvisningar, se Iona Opie & Moira Tatum (utg), *Oxford Dictionary of Superstitions*, Oxford Univ Press, Oxford 1989, s 318-319.
  46. Judith Lewis, s 156.
  47. Adrian Wilson, "Participant or Patient? Seventeenth Century childbirth from the mother's point of view" i *Patients and Practitioners: Lay perception of medicine in pre-industrial societies*, Cambridge Univ Press, Cambridge 1985, s 135-6; Edward Shorter, *History of Women's Bodies*, Basic, N Y 1984, s 145; Eccles, s 92.
  48. Shorter, s 49-52, 286-7; Merchant, kap 6. Madeline Riley, *Brought to Bed*, A S Barnes, South Brunswick & N Y 1968, s 4; Judith Lewis, s 72.
  49. Madeline Riley, *Brought to Bed*, A S Barnes, South Brunswick & N Y 1968, s 4; Judith Lewis, s 72.
  50. Wilson, s 129-30; Shorter, s 48-9.
  51. Judith Lewis, s 52-4.
  52. Arnold van Gennep, *The Rites of Passage*, Chicago Univ Press, Chicago 1960, s 41.
  53. Eccles, s 95-7; Wilson, s 137-8; Judith Lewis, s 194-9; van Gennep, s 48.
  54. Pollock, *Forgotten Children*, s 215; Eccles, s 98. Sex ansågs också farligt för barnet, för man trodde att det fick modersmjölken att ysta sig. Se Valerie Fildes, *Breasts, Bottles and Babies*, Edinburgh Univ Press, Edinburgh 1986, s 398-401.
  55. Wilson, s 138; Judith Lewis, s 195-7; på 1600-talet tycks det ha rört sig om ca en månad, se Dees & Greenes dagböcker i Houlbrooke, s 105-7, 110.
  56. Keith Thomas, *Religion and the Decline of Magic*, Scribner's Sons, N Y 1971, s 38-9, 59-61; *Dictionary of Superstitions*, s 82-3; hur en icke kyrktagen kvinna i 1800-talets Oxfordshire besökte en annan kvinna för att göra upp sina mellanhavanden genom att göra henne gravid, kan man läsa om i Percy Manning MS, Bodleian Library, Oxford, Top Oxon d 191a, s 26.
  57. En sen 1500-talskälla, citerad i Thomas, s 60; en utförlig beskrivning finns hos Wilson, s 138-9.
  58. Judith Lewis, s 201-2.
  59. Beträffande sentida kyrktagande, se Peter Rushton, "Purification or Social Contract? Ideologies of Reproduction and Churching Women after Childbirth" i Eva Gamarnikow (utg), *The Public and Private*, Heinemann, London 1983, s 118-31; David Clark, *Between Pulpit and Pew: Folk Religion in a north Yorkshire fishing village*, Cambridge Univ Press, Cambridge 1982, s 115-20.
  60. Judith Lewis, s 73-4.
  61. Cit i Alan Macfarlane, *The Family Life of Ralph Josselin*, Norton, N Y 1970, s 88.
  62. Eccles, s 93; angående omformning av huvudet, se Joseph Illick, "Childrearing in Seventeenth Century England and America" i L de Mause (utg), *The History of Childhood*, Psychohistory Press N Y 1974, s 307; angående lyftande av barn, se *Notes & Queries*, 5th series, sept 14, 1878, s 205 samt sept 28, 1878, s 255-6.
  63. Wilson, s 137.
  64. Greenes dagbok, i Houlbrooke, s 110-11.
  65. Stones syn på detta har förkastats av de flesta historiker. Se Pollock, *Forgotten Children*, kap 1.
  66. Houlbrooke, s 102.
  67. Houlbrooke, s 130.
  68. Riley, s 107-8.
  69. Framställningen av dopet är Lewis Morgans från 1700-talets Angelsey, cit i Trefor Owen, *Welsh Folk Custom*, National Museum of Wales, Cardiff 1978, s 146; beskrivningen av lantadelns firande är från Trollopes roman, cit i Riley, s 8.
  70. Houlbrooke, s 102.
  71. Se M Anderson, s 48 angående andelen föräldralösa barn.
  72. Davidoff & Hall, s 329-35.
  73. Badinter, s 257f.

74. Se Lynn Hunt, "The Unstable Boundaries of the French Revolution" i Michelle Perrot (utg), *A History of Private Life*, iv, Harvard Univ Press, Cambridge Mass 1990, s 13-46; om amerikaner, se Jan Lewis, "Women and the Political Culture of Antebellum America", paper vid Philadelphia Center for Early American History i maj 1988.
75. Priscilla Robertson, "Home as a Nest: Middle Class Childhood in Nineteenth Century Europe" i I. de Mause (utg), *History of Childhood*, Psychohistory Press, N Y 1974, s 424-25; Davidoff, "The Family in Britain", s 96-7; Barbara Taylor, *Eve and the New Jerusalem: Socialism and Feminism in the Nineteenth Century*, Pantheon, N Y 1983, kap 9; John Gillis, *For Better, For Worse: British, s 220-28*.
76. Davidoff & Hall, del III; hemmet fortfor att vara en plats för produktion (vanligen kvinnors produktion) bland stora delar av städernas arbetarklass. Se Ellen Ross, *In Time of Trouble: Motherhood and Survival among the London Poor, 1870-1918*, Oxford, NY (kommande).
77. Leonore Davidoff, "The rationalization of housework" i D Leonard & S Allen (utg), *Dependence and Exploitation in Work and Marriage*, Longmans, London 1976, s 121-50; samt Jeanne Boydstons kommande arbete i samma ämne.
78. Laqueur, s 27f.
79. P II Chevasse, *Advice to a Wife on the Management of her own Health* (1832), cit i Oakley, *The Captured Womb*, s 13; se även Judith Lewis, s 123-54; och även John Conquest, *Letters to a Mother, on the Management of Herself and her Children in Health and Disease*, Longman, London 1848, s 37; samt också Thomas Bull, *Hints to Mothers, for the management of health during the period of pregnancy and the lying-in room*, Longmans, London 1837, s 6-24.
80. Detta gällde också skönlitteraturen. Se Riley, kap 7.
81. Ludmilla Jordanova, "Naturalizing the Family: Literature and Bio-medical Sciences in the Late Eighteenth Century" i hennes *Languages of Nature: Critical Essays on Science and Literature*, Free Association Press, London 1986, s 106.
82. Judith Lewis, s 72. Se Riley, kap 1 angående denna förändring i litteraturen.
83. Shorter, s 145.
84. Beträffande Francis Places berättelse, se Pollock, *Lasting Relationships*, s 34.
85. Beträffande den likartade utvecklingen i Frankrike, se Anne Martin-Fugier, "Bourgeois Rituals" i Michelle Perrot (utg), *A History of Private Life*, iv, Harvard Univ Press, Cambridge Mass 1990, s 324-25.
86. Jill Sutor, "Husbands' Participation in Childbirth: A Nineteenth Century Phenomenon" i *Journal of Family History*, vol 6 3/1981, s 278-93; Shorter, s 294; Judith Lewis, s 171-3; J H Walsh, *A Manual of Domestic Economy suited to Families spending from 100-1000 a Year*, Routledge, London 1857, noterar på s 558 att "män är alltid i vägen när det verkliga gäller, och kan den äkta maken behandlas som luft, så desto bättre"; icke desto mindre visar anmärkningen att männen ändå var där.
87. Sutor, s 284. Kvinnliga släktingar var också med i allt större utsträckning. Se John Hawkins Miller, "'Temple and Sewer': Childbirth, Prudery and Victoria Regina" i Anthony Wohl (utg), *The Victorian Family: Structure and Stresses*, Croom Helm, London, 1978, s 34-6; Riley, s 113-23.
88. Cit i Riley, s 5.
89. Beträffande den fortsatt höga mortaliteten för barn och mödrar, se M Anderson, s 39. Effekten på fruktbarheten undersöks av John Gillis, "Gender and Fertility Decline among the British Middle Classes" i John Gillis, Louise Tilly & David Levine (utg), *The Quiet Revolution: Western Europeans in an Age of Declining Fertility*, (kommande).
90. Angående denna förändring, se Ryan, kap 2; Pollock, *Forgotten Children*, s 117f; Demos, s 49f; och Jan Lewis arbete, *passim*.
91. Cit i Mary Poovey, "Scenes of an Indelicate Character: Medical 'Treatment' of Victorian Women" i Laqueur & Gallagher (utg), *The Making of the Modern Body*, s 157.
92. Cit i Poovey, s 157.
93. Cit i Pollock, *Forgotten Children*, s 205.
94. Cit i Frank Howard Richardson, "Fatherhood" i Len Chaloner (utg), *The Mother's Encyclopaedia*, brittisk utgåva, Allen & Unwin, London 1936, s 217.
95. Drottning Victoria gjorde ofta detta, se Pollock, *Lasting Relationships*, s 41.
96. Thomas Wright, *Some Habits and Customs of the Working Classes*, Tinsley Brothers, London 1867, s 96-8, 193.
97. Ryan, s 25-7, 45; Branca, s 77, 104-9; Demos, s 50-1.
98. Nigel Lowe, "The legal status of fathers: Past and Present" i *The Father Figure*, s 26-42.
99. Gillis, "Ritualization", s 224f.
100. Davidoff, "Family in Britain", s 99-103; om söndagspappor, se Standish Meachem, *A Life Apart: The English Working Class, 1890-1914*, Thames & Hudson, London 1977, s 118-19.
101. Gillis, "Ritualization", s 227-30; Roberts, s 72.
102. J A R Pimlott, *The Englishman's Christmas*, Harvester Press, Hassocks Sussex, 1978, kap 10; J M Golby & A W Purdue, *The Making of Modern Christmas*, Batsford, London 1986, s 73-5, 88; på 1930-talet fälldes anmärkningen att "vissa föräldrar gillar honom [jultomten] nästan mer än barnen gör." C Winifred Harley, "Santa Claus" i G Chaloner (utg), *The Mother's Encyclopaedia*, brittisk utgåva, Allen & Unwin, London 1936, s 525. Om givande av gåvor i allmänhet, se Raymond Firth, *Symbols, Public and Private*, Cornell Univ Press, Ithaca, kap 11.
103. Cit i David Roberts, "The Paterfamilias of the Victorian Governing Class" i Anthony Wohl (utg), *The Victorian Family*, Croom Helm, London 1978, s 60.
104. Roberts, s 64; Meachem, s 117-18.
105. Detta framgår tydligt vid ett på massdata baserat studium av semesterfirare i 1930-talets Blackpool. Se *Worktowners and Blackpool* (kommande).
106. Trevor Lummis, s 43-5, kritiserar den myt om den distanserade fadern från arbetarklassen, som skapats av Willmott K & Young i *The Symmetrical Family*, Pantheon, N Y 1975.
107. Davidoff, "Family in Britain", s 110; se också M E Loane, *The Queen's Poor* där den uppfattningen framförs att fäderna ofta behandlades som barn av arbetarhustrur, att de sågs som familjens "big babies". Se även Carl Chinn, *They Worked all their lives: Women of the urban poor in England, 1880-1939*, Manchester Univ Press, Manchester 1987, s 52.
108. Intervju med en man född 1910; Mr. D.2P File i Elizabeth Roberts Oral History Collection, Lancaster University. Jag vill tacka Elizabeth Roberts för att hon så generöst delat med sig av sin muntliga historieforskning.
109. Beträffande demografin, se Anderson, s 41-5, 51-2; banden mellan mödrar och döttrar diskuteras i Gillis,

- For Better, For Worse*, s 248-9, 300-1.
110. Golby & Purdue, kap 4; Pimlott, kap 13.
111. Suitor, s 278.
112. Om den allmänna utvecklingen inom familjerätten, se Mary Ann Glendon, *The transformation of family law: state, law, and family in the United States and Western Europe*, Univ of Chicago Press, Chicago 1989. Tendensen att fadern får vårdnaden är fortfarande svag. Lowe, s 35-6.
113. I Storbritannien har fäder inga rättigheter över fostret. Och fäder till barn som är födda utom äktenskapet har ingen rätt till dem. Lowe, s 38-9.
114. Charlie Lewis, *Becoming a Father*, s 175-89; S Jackson, s 42-50.
115. Gillis, *For Better, For Worse*, s 316-19.
116. Jackson, s 29.
117. Gillis, "Ritualization and the Construction of Modern Family Life in Nineteenth century Britain and America", paper vid Naples, april 1990, s 21-3.
118. Om olika aspekter på Mors dag i Tyskland, se Karen Hausen, "Mothers, sons, and the sale of symbols and goods: the 'German Mother's Day' 1923-33" i Hans Medick & David Sabean (utg), *Interest and Emotion: essays on the Study of Family and Kinship*, Cambridge Univ Press, Cambridge 1984, s 371-414.
119. Om fenomenet med ställföreträdande lidande, see N Beail, "The Role of the Father during Pregnancy and Childbirth" i *Fathers*, s 6; samt Joel Richman, "Men's experience of pregnancy and childbirth" i *The Father Figure*, s 89-103.
120. Charlie Lewis, *Becoming a Father*, s 45-53.
121. Ibid s 61-71.
122. Frank Musgrove & Roger Middleton, "Rites of passage and the meaning of age in three contrasted social groups: professional footballers, teachers, and Methodist ministers" i *British Journal of Sociology*, vol 32, 1/1981, s 39-55; J Gillis, "Weddings Great and Small" i *New Society*, 77/1986; Gillis, "The Case against Chronologization: Changes in the Anglo-American Life Cycle, 1600 to the present" i *Ethnologie Europaea*, vol 27, 2/1988, s 97-106.
123. Ett exempel på en samtida formulering av myten om moderskapet är Shiela Kitzinger, *Women as Mothers*, Fontana, London 1978.
124. Joan Busfield & Michael Paddon, *Thinking about children: Sociology and fertility in Post-War Britain*, Cambridge Univ Press, Cambridge 1977, s 134-6.
125. Cit i Lewis, *Becoming a Father*, s 71
126. "Hear Ye, Hear Ye, Our Baby is Here", *New York Times*, 9 aug 1990.

though they were formally excluded from the delivery of the child. By 1850, fatherhood had become problematic, especially among the middle classes, where men had become much less involved with both childbearing as well as childrearing. Men of this strata were now present at birth, however, even as their fatherhood had become highly ritualized. When birth was hospitalized in the twentieth century fathers were once again excluded from birth. Their recent return to the delivery room does not therefore represent as a great a turning point as some would have us believe; and fatherhood continues to involve many of contradictions that were already evident at the beginning of the nineteenth century.

John R. Gillis
 Departement of History
 Rutgers
 The State University of New Jersey
 P.O. Box 5059
 New Brunswick
 New Jersey 08903-5059

SUMMARY

Today it is common to speak of a "New Fatherhood" in Britain, North America and throughout the Western World. As there has been little historical study of fathers as opposed to mothers, it is difficult to know just how much has changed and how new the New Fatherhood really is.

This article examines British fathers' involvement in birth from the eighteenth century to the present, arguing that patrescence has gone through three phases since 1750. At the beginning of the period fathers were much involved with procreation, even